

YOSHLAR KITOBXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDA OILA, TA’LIM MUASSASASI VA RAQAMLI MUHIT HAMKORLIGINING PEDAGOGIK ASOSLARI

Boqirboyeva Shaxnoza Baxrom qizi

Namangan davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Pedagogika yo‘nalishi
Ped-BU-26 guruh talabasi
Ilmiy rahbar: Mo‘minova Adiba

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23478715>

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar kitobxonligini rivojlantirishda oila, ta’lim muassasasi va raqamli muhit hamkorligining pedagogik asoslari yoritilgan. Shuningdek, yoshlarda kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishni shakllantirish, mutolaa madaniyatini rivojlantirish hamda kitobxonlikni kundalik hayotning ajralmas qismiga aylantirishda oilaviy muhit, ta’lim muassasalarining tarbiyaviy faoliyati va zamonaviy raqamli texnologiyalarning o‘rni tahlil qilingan. Maqolada mazkur uch omilning o‘zaro hamkorligini kuchaytirish orqali yoshlarning ma’naviy dunyoqarashi, mustaqil fikrlashi va intellektual salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar bayon etilgan. Tadqiqot nazariy-tahliliy usullar, xalqaro meta-tahlillar va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 15-yanvardagi PQ-9-son qarori mazmuniga tayangan holda amalga oshirilgan; hamkorlikning pedagogik tamoyillari va amaliy mexanizmlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: oila, kitobxonlik, ta’lim muassasasi, raqamli texnologiya, pedagogik yondashuv, kitob, hamkorlik, mutolaa

Аннотация: В данной статье освещаются педагогические основы взаимодействия семьи, образовательного учреждения и цифровой среды в развитии читательской активности молодёжи. Также анализируется роль семейной среды, воспитательной деятельности образовательных учреждений и современных цифровых технологий в формировании у молодёжи интереса к чтению, развитию культуры чтения и превращении чтения в неотъемлемую часть повседневной жизни. В статье рассматриваются педагогические подходы, направленные на обогащение духовно-нравственного мировоззрения, развитие самостоятельного мышления и интеллектуального потенциала молодёжи посредством укрепления взаимодействия этих трёх факторов. Исследование выполнено на основе теоретико-аналитических методов, международных метаанализов и Постановления Президента Республики Узбекистан от 15 января 2026 г. № ПП-9.

Ключевые слова: семья, читательская культура, образовательное учреждение, цифровые технологии, педагогический подход, книга, сотрудничество, чтение

Abstract: This article explores the pedagogical foundations of cooperation between the family, educational institutions, and the digital environment in promoting youth reading habits. It also analyzes the role of the family environment, the educational and upbringing activities of educational institutions, and modern digital technologies in fostering young people's interest in reading, developing reading culture, and making reading an integral part of everyday life. The article presents pedagogical approaches aimed at enhancing young people's spiritual and moral

outlook, independent thinking, and intellectual potential by strengthening cooperation among these three factors. The study relies on theoretical analysis, international meta-analyses, and Uzbekistan's Presidential Resolution No. PQ-9 of 15 January 2026.

Keywords: *family, reading culture, educational institution, digital technologies, pedagogical approach, book, collaboration, reading practice*

KIRISH

Bugungi kunda yoshlar orasida kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish, mutolaa qilishga bo‘lgan qiziqishni oshirish va kitobni kundalik hayotning muhim qismiga aylantirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda yoshlarning bo‘sh vaqtini ko‘pincha ijtimoiy tarmoqlar, turli internet platformalari va raqamli axborotlar bilan o‘tkazishi, kitob o‘qishga ajratiladigan vaqtning kamayishiga sabab bo‘lishi mumkin. Bu esa yoshlarning bilim doirasini kengaytirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va ma’naviy dunyoqarashini boyitishda kitobxonlikning ahamiyatini yanada oshiradi. Masalaning davlat siyosati darajasidagi ahamiyati ham e’tirof etilgan: avval 2020–2025-yillarga mo‘ljallangan kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash milliy dasturi amal qilgan bo‘lsa [3], O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 15-yanvardagi PQ-9-son qarori bilan 2026–2030-yillarda aholining kitobxonlik darajasini (bir kishi o‘qiydigan kitoblar sonini) yiliga o‘rtacha 10 ta kitobga yetkazish asosiy maqsad etib belgilandi [1].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, yoshlar kitobxonligini rivojlantirish faqat ta’lim muassasalarining vazifasi bo‘lib qolmasdan, oila va raqamli muhit bilan uzviy hamkorlikni ham talab etadi. Oilada kitobxonlikka ijobiy munosabatning shakllanishi, ta’lim muassasalarida samarali pedagogik metodlarning qo‘llanilishi hamda raqamli texnologiyalardan maqsadli foydalanish yoshlarning mutolaaga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishi mumkin. Shu sababli ushbu omillarni o‘zaro uyg‘unlashtirish zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biridir.

Maqolaning maqsadi yoshlar kitobxonligini rivojlantirishda oila, ta’lim muassasasi va raqamli muhit hamkorligining pedagogik asoslarini yoritish, ushbu omillarning o‘zaro ta’sirini tahlil qilish hamda yoshlar orasida mutolaa madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik yondashuvlarni asoslashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari: (1) oilaning kitobxonlikni shakllantirishdagi o‘rnini nazariy asoslash; (2) ta’lim muassasasining pedagogik imkoniyatlarini aniqlash; (3) raqamli muhitning imkoniyat va xavflarini tahlil qilish; (4) uch omil hamkorligining pedagogik tamoyillari va mexanizmlarini ishlab chiqish. Tadqiqotning ilmiy yangiligi oila, ta’lim muassasasi va raqamli muhitni yagona pedagogik tizim sifatida qarab, ularning hamkorligi uchun tamoyil va amaliy mexanizmlarni asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish masalalari pedagogika, psixologiya va adabiyotshunoslik sohalarida turli jihatlaridan o‘rganilgan. Jumladan, pedagogik tadqiqotlarda oila tarbiyasining shaxs kamolotiga ta’siri, ta’lim muassasalarida o‘quvchilarning mustaqil mutolaasini tashkil etish, shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ta’lim jarayonida foydalanish masalalariga e’tibor qaratilgan. Sharq mutafakkirlari merosida ham ilm olish, kitob mutolaasi va ma’naviy kamolot masalalari muhim o‘rin egallaydi [aniq asar va muallif

ko’rsatilsin]. Ushbu qarashlar yoshlar kitobxonligini rivojlantirishning nazariy va tarbiyaviy asoslarini belgilashda muhim ahamiyatga ega.

L. S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasiga ko’ra, bolaning intellektual rivoji ijtimoiy hamkorlikda, kattalar (ota-ona, o’qituvchi) yoki bilimdon tengdoshlar yordami bilan “yaqin rivojlanish zonasi” doirasida amalga oshadi [4; 9]. Bu g’oya oila va ta’lim muassasasi hamkorligining nazariy asosi sifatida xizmat qiladi.

Fransuz yozuvchisi va pedagogi Daniel Pennac (Pennac) “Comme un roman” (1992) asarida kitob o’qishga muhabbatni majburlash orqali emas, balki shaxsiy namuna va qiziqish uyg’otish orqali shakllantirish g’oyasini ilgari suradi; muallif o’quvchining bekor qilib bo’lmaydigan o’n huquqini (jumladan, o’qimaslik, sahifalarni o’tkazib yuborish, kitobni oxirigacha o’qimaslik huquqini) bayon etadi [8].

Mutolaaning ta’limiy samarasi xalqaro tadqiqotlarda ham tasdiqlangan. Mol va Bus (2011) 99 ta tadqiqotni (N = 7669) qamragan meta-tahlilida erkin vaqtdagi mutolaa bilan o’qib tushunish, texnik o’qish va imlo ko’nikmalari o’rtasida o’rtacha va kuchli bog’liqlik aniqlagan; mualliflar “yuqoriga yo’nalgan spiral” g’oyasini ilgari suradi: yaxshi o’qiydiganlar ko’proq o’qiydi, ko’proq o’qish esa ko’nikmalarni yanada oshiradi [7]. Bus, van IJendoorn va Pellegrini (1995) meta-tahlili ota-onaning maktabgacha yoshdagi bolalar bilan birgalikda kitob o’qishi til rivoji, savodxonlik va keyingi o’qish yutuqlari bilan bog’liqligini ko’rsatgan ($d = 0,59$; dispersiyaning taxminan 8 foizi) [5].

Kitobxonlikni rivojlantirishda raqamli muhitning imkoniyatlari bilan bir qatorda, o’qish jarayonining kognitiv asoslarini hisobga olish ham alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Maryanne Wolf o’zining “*Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain*” (2007) asarida o’qish jarayonining inson miyasi faoliyati bilan bog’liqligini va o’qish ko’nikmalarining shakllanish xususiyatlarini yoritgan [10]. Uning tadqiqotlari mutolaa jarayonini shunchaki axborot olish emas, balki matnni anglash va chuqur fikrlash bilan bog’liq murakkab kognitiv faoliyat sifatida tushunishga yordam beradi. Wolf o’qish inson miyasida tabiiy, genetik jihatdan oldindan berilgan dastur bo’lmaganini, uni har bir bola o’rganishi zarurligini ta’kidlaydi; shuningdek, avlodlarning matn o’qishga nisbatan internet tasvirlarini ko’proq tomosha qilishi madaniyatga qanday ta’sir qilishi masalasini ham ko’taradi. Ushbu qarashlar an’anaviy va raqamli mutolaa shakllarining ta’lim jarayonidagi imkoniyatlarini o’rganishda nazariy ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada nazariy tahlil, sintez, qiyosiy-tahliliy usul hamda me’yoriy hujjatlar mazmunini tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Manba sifatida pedagogika va psixologiya sohasidagi ilmiy asarlar, xalqaro meta-tahlillar hamda O’zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori va farmoni olindi. Maqola so’rovnoma yoki pedagogik tajriba-sinov natijalariga emas, nazariy tahlilga asoslanadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1. Oila — kitobxonlikning birlamchi tarbiyaviy muhiti

Oila bolada kitobga nisbatan dastlabki munosabatni shakllantiradigan muhit hisoblanadi. Tahlil qilingan manbalar oilada kitobxonlikning samaradorligi uch pedagogik shartga bog’liqligini ko’rsatadi. Birinchidan, ota-onaning shaxsiy namunasi: kitob o’qiydigan kattalar bola uchun o’qish odatining tirik namunasi bo’ladi [8]. Ikkinchidan, birgalikda o’qish va o’qilganni muhokama qilish: bu Vygotskiy ta’kidlagan hamkorlikdagi rivojlanishga mos keladi [9], erta

yoshdagi birgalikdagi mutolaaning ijobiy ta’siri esa empirik tadqiqotlarda tasdiqlangan [5]. Uchinchidan, majburlamaslik va tanlov erkinligi: Pennac fikricha, o’qishga qiziqish buyruq bilan emas, qiziqish uyg’otish orqali shakllanadi [8].

Oilaviy kitobxonlikni qo’llab-quvvatlash davlat siyosatida ham aks etgan: PQ-9-son qaror ilovalarida “Oilaviy kitobxonlik” dasturini amalga oshirish nazarda tutilgan [1], 2026-yilgi “Yosh kitobxon oila” tanlovi uchun esa tavsiya etilgan adabiyotlar ro’yxati e’lon qilingan [12]. Shuningdek, 2026-yil 2-iyundagi Prezident Farmoniga ko’ra 2026-yil yakuniga qadar chekka va olis hududlardagi 50 tadan 100 tagacha mahallada namunali mahalla kutubxonasi va kitob do’konlari tashkil etilishi belgilangan [2]; bu oila va mahalla hamkorligini kitobga kirish imkoniyati jihatidan mustahkamlaydi.

2. Ta’lim muassasasi — tizimli va metodik jihatdan tashkil etilgan mutolaa madaniyati

Ta’lim muassasasi mutolaani tasodifiy odat darajasidan tizimli faoliyat darajasiga ko’tarish imkoniyatiga ega. Bunda interfaol metodlar (kitob muhokamasi, debat, loyiha ishlari, ijodiy topshiriqlar) o’quvchi va talabani passiv o’quvchidan faol tahlilchiga aylantiradi. PQ-9-son qaror umumta’lim muassasalarida “Jadidlar izidan” kitobxonlik klublarini tashkil etishni, klub a’zolari o’rtasida kitob tahliliga bag’ishlangan debatlar o’tkazishni va ularga yiliga kamida 20 ta kitob o’qitib borishni nazarda tutadi [1; 11]. Davlat tashkilotlari uchun “Kitob burchagi” va oylik “Kitob o’qish soati” joriy etilishi ham belgilangan [1]; bunday shakllarni oliy ta’lim muassasasi sharoitiga moslashtirish mumkin.

Shu bilan birga, faqat miqdoriy ko’rsatkichga (o’qilgan kitoblar soniga) urg’u berish mutolaaga majburiylik kayfiyatini keltirib chiqarish xavfini tug’diradi; Pennac g’oyasiga ko’ra, bunday holatda o’qish zavq manbaidan vazifaga aylanadi [8]. Shu sababli ta’lim muassasalarida o’qituvchining shaxsiy namunasi, kitob tanlashda erkinlik va natijani baholashda sifat mezonlari (matnni anglash, muhokamadagi ishtirok, ijodiy ish) ham hisobga olinishi maqsadga muvofiq.

3. Raqamli muhit: imkoniyatlar va xavflar

Raqamli muhit kitobga kirishni osonlashtiradi: elektron kutubxonalar, audiokitoblar va “Mutolaa” kabi platformalar orqali yoshlar adabiyotga istalgan vaqtda murojaat qilishi mumkin [12]. Biroq raqamli mutolaaning o’ziga xos xavflari ham mavjud. Delgado va hamkasblarining 2000–2017-yillardagi 54 ta tadqiqotni (171 055 ishtirokchi) qamragan meta-tahlilida bir xil matnlarni o’qishda qog’ozdagi matn raqamli ekrandagiga nisbatan o’qib tushunish bo’yicha kichik darajadagi ustunlikka ega ekani aniqlangan [6]. Wolf ham o’qish ko’nikmalari, ekran bilan ko’p ishlash sharoitida o’zgarishi mumkinligi haqida mulohaza yuritadi [10].

Demak, raqamli vositalar an’anaviy kitobni almashtirmasligi, balki uni to’ldirishi lozim. Oila va ta’lim muassasasi raqamli resurslardan qiziqish uyg’otish vositasi sifatida (onlayn kitob klublari, audiokitoblar) foydalanishi, uzoq va murakkab matnlarni esa, imkon qadar, qog’oz shaklida o’qishni rag’batlantirishi mumkin.

4. Uch omil hamkorligining pedagogik asoslari va mexanizmi

Tahlil natijalari oila, ta’lim muassasasi va raqamli muhitning har biri kitobxonlikni shakllantirishda o’ziga xos vazifani bajarishini, ammo samara ularning uyg’unligida namoyon bo’lishini ko’rsatadi. 1-jadvalda bu hamkorlikning umumlashtirilgan mexanizmi keltirilgan.

1-jadval.

Oila, ta’lim muassasasi va raqamli muhit hamkorligining mexanizmi (muallif tahlili asosida)

Omil	Asosiy vazifasi	Pedagogik shart	Amaliy shakllar
Oila	Kitobga birlamchi qiziqish va o‘qish odatini shakllantirish	Ota-onaning shaxsiy namunasi; majburlamaslik; birgalikda o‘qish va muhokama	Oilaviy mutolaa soati, uy kutubxonasi, “Yosh kitobxon oila” kabi tanlovlarda ishtirok
Ta’lim muassasasi	Mutolaani tizimli tashkil etish; tahlil va tanqidiy fikrlashni o‘rgatish	Interfaol metodlar; o‘qituvchi namunasi; sifat mezonlari (anglash, muhokama)	“Jadidlar izidan” klublari, debatlar, kitob muhokamasi, kutubxona bilan hamkorlik
Raqamli muhit	Kitobga kirish imkoniyatini kengaytirish va qiziqishni qo‘llab-quvvatlash	Maqsadli foydalanish; an’anaviy va raqamli o‘qish muvozanati; ekran vaqtini boshqarish	Elektron kutubxonalar, “Mutolaa” platformasi, audiokitoblar, onlayn kitob klublari

Hamkorlikning pedagogik asoslarini quyidagi tamoyillar tashkil etadi:

- 1) uzviylik va izchillik — uch omilning maqsad va talablari o‘zaro mos bo‘lishi;
- 2) shaxsiy namuna — kattalarning o‘zi kitob o‘qishi;
- 3) ixtiyoriylik va tanlov erkinligi — majburlash o‘rniga qiziqish uyg‘otish;
- 4) yosh xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olish;
- 5) an’anaviy va raqamli mutolaa muvozanati;
- 6) monitoring — nafaqat o‘qilgan kitoblar soni, balki mutolaa sifatini ham kuzatish.

XULOSA

Yoshlar kitobxonligini rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning muhim vazifalaridan biri bo‘lib, u yosh avlodning intellektual salohiyati, ma’naviy dunyoqarashi, mustaqil fikrlashi va nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish bilan uzviy bog‘liq. Kitob mutolaasi shaxsning nafaqat bilim doirasini kengaytiradi, balki axborotni anglash, voqea-hodisalarga tanqidiy yondashishni va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Yoshlar kitobxonligini rivojlantirishda oila, ta’lim muassasasi va raqamli muhit hamkorligi muhim pedagogik omil ekanligi nazariy tahlil asosida asoslandi. Oiladagi ijobiy namuna, ta’lim muassasalaridagi samarali metodlar va raqamli resurslardan maqsadli foydalanish yoshlarning mutolaa madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, an’anaviy va elektron kitobxonlikni uyg‘unlashtirish, yoshlarning qiziqishlarini hisobga olish hamda oila va ta’lim muassasasi hamkorligini mustahkamlash yoshlar kitobxonligini rivojlantirishning muhim pedagogik shartlari hisoblanadi.

Amaliy tavsiyalar: (a) oilalarda ota-onalar uchun birgalikda mutolaa va muhokama bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish; (b) ta’lim muassasalarida kitobxonlik klublari faoliyatini nafaqat kitoblar soni, balki mutolaa sifati mezonlari bilan baholash; (v) raqamli platformalardan qiziqish

uyg‘otish vositasi sifatida foydalanib, uzoq matnlar uchun qog‘oz kitobni rag‘batlantirish; (g) oila, maktab va mahalla o‘rtasida kitobxonlik bo‘yicha muntazam hamkorlik mexanizmini yo‘lga qo‘yish. Kelgusi tadqiqotlarda tavsiya etilgan modelning samaradorligini so‘rovnoma va pedagogik tajriba-sinov orqali empirik tekshirish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 15-yanvardagi PQ-9-son qarori “Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va aholi o‘rtasida kitob o‘qishga qiziqishni oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. — URL: <https://lex.uz/docs/-7997384>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 2-iyundagi Farmoni “Madaniyat, san’at va adabiyot sohalarini yanada rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar to‘g‘risida”. — URL: <https://president.uz/oz/lists/view/9275>
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-dekabrdagi 781-son qarori (2020–2025-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash milliy dasturi).
4. Выготский Л. С. Мышление и речь. — Москва: Лабиринт, 1999. (Первое издание: 1934.)
5. Bus A. G., van IJzendoorn M. H., Pellegrini A. D. Joint book reading makes for success in learning to read: A meta-analysis on intergenerational transmission of literacy // Review of Educational Research. — 1995. — Vol. 65, No. 1. — P. 1–21. — DOI: 10.3102/00346543065001001.
6. Delgado P., Vargas C., Ackerman R., Salmerón L. Don't throw away your printed books: A meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension // Educational Research Review. — 2018. — Vol. 25. — P. 23–38. — DOI: 10.1016/j.edurev.2018.09.003.
7. Mol S. E., Bus A. G. To read or not to read: A meta-analysis of print exposure from infancy to early adulthood // Psychological Bulletin. — 2011. — Vol. 137, No. 2. — P. 267–296. — DOI: 10.1037/a0021890.
8. Pennac D. Comme un roman. — Paris: Gallimard, 1992.
9. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes / Ed. by M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, E. Souberman. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
10. Wolf M. Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain. — New York: HarperCollins, 2007. — 308 p.
11. O‘zbekistonda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish jamg‘armasi tashkil etiladi // Daryo.uz, 2026-yil 16-yanvar. — URL: <https://daryo.uz/2026/01/16/ozbekistonda-kitobxonlik-madaniyatini-rivojlantirish-jamgarmasi-tashkil-etiladi/>
12. “Yosh kitobxon oila” tanlovining 2026-yilgi mavsum adabiyotlar ro‘yxati // gov.uz, 2026-yil 5-iyun. — URL: <https://gov.uz/oz/yoshlar/news/view/173828>